

vad som tidigare har antagits nämligen att tillgången till livsmedel var otillräcklig: underlaget för de fyra plantagerna visar att det i medeltal fattades omkring 3-4 MJ/dag. Ej heller kunde detta underskott till fullo kompenseras av slavarnas egna odlingar eller genom jakt och fiske. Liknande förhållande registrerades för övrigt även på de brittiska och franska öarna. På två andra punkter kom dock förhållandena att positivt avvika på de danska öarna – dels genomfördes här systematiska smittkoppsvaccineringar av hela befolkningen fr.o.m. 1818, dels utvecklades systemet med föderskor och barnmorskor under samma period.

Niklas Thode Jensens undersökning är en omarbetad version av hans doktorsavhandling. Boken är rikt illustrerad och mycket väl redigerat. Läsar- och användarvänligheten har ytterligare underlättats genom ett person- och sakindex. Förlaget Museum Tusulanum Press är att gratulera för ett gott arbete och ett synnerligen trevligt slutresultat.

Holger Weiss

BERTEL NYGAARD: Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg. Aarhus Universitetsforlag 2011. 259 s. 298 kr.

Dette er – sagt med megen oprigtighed og et lille strøg sarkasme – en dyb bog. Den er rig på interessant stof og produktive erkendelser, men ægger på nogle punkter til modsigelse og debat. Foruden det egentlige emne spiller et sidetema – den socialistiske utopi – en væsentlig rolle. Det sker på en halvvejs skjult måde, men samtidig markeret ved tydelige signaler. Den klareste indikation er den store hyppighed Marx optræder med inde i teksten. Allerede omslaget giver dog et fingerpeg: Kartonbindet er dybt sort og lærredsryggen knaldrød – revoltens og socialismens symbolske farver.

En anden mulig association forankret i den historiske kontekst er *Rødt og sort*, Stendhals roman fra 1830. Også dette værk tematiserer mentale og politiske opbrudsstemninger i det 19. århundredes første halvdel. Der er ydermere et sammenfald i *Leitmotiv*: Begge bøger handler om et begavet og ambitiøst individ der frustreres over diskrepanserne mellem det ønskelige og det opnåelige, og hvis store plan mislykkes.

Bertel Nygaards bog er ingen roman, men dens hovedperson er dog en helt – en tragisk en af slagsen, hedder det mod slutningen. Umiddelbart forekommer denne udgang overraskende eftersom Johan Lud-

vig Heiberg (1791-1860) var en central og celebreret skikkelse i det såkaldte guldaldermiljø i København – en veritabel kulturpave der nok mødte visse skuffelser i løbet af sin karriere, men også fik megen berettiget anerkendelse for sin indsats som skønlitterær forfatter, kritiker og kulturforvaltende netværksperson. Bertel Nygaard sætter imidlertid fokus på et mindre velbehandlet aspekt, nemlig grænsefladen mellem Heibergs filosofiske anskuelser og tidens åbne og latente sociale og politiske forandringsprocesser. Heiberg fandt sin tidsalders krise på en gang problemfyldt og løfterig.

Analysens omdrejningspunkt og vigtigste enkelte kilde er pjecen – eller manifestet, som Bertel Nygaard foretrækker at kalde det – *Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid*. Teksten udkom i København 1833 som »Et Indbydelses-Skrift til en række af filosofiske Forelæsninger«. Dette skrift står så centralt at det med fordel kunne have været gjort tilgængeligt for læseren, enten simpelthen ved gengivelse i bogen eller på forlagets hjemmeside eller ved at henvise til et andet sted på nettet hvor teksten kan studeres.¹ Det er dog kun en mindre anke. Bertel Nygaard formår over bogens 11 kapitler ikke blot at give et klart indtryk af Heibergs budskab, men også at forbinde pjecens indhold med det miljø og den kontekst Heiberg skrev sine synspunkter ind i, og med Heibergs foregående og senere virke som skribent, publicist m.m. Forfatteren optegner et stort og interessant galleri af forfattere og debattører fra Guldalderens politiske, litterære og kirkelige miljøer.

Anmelderen er ikke tilstrækkeligt vidende om denne litteratur til at afgøre i hvilken grad det aftegnede billede er præcist og afbalanceret, men det er i hvert fald lærerigt. De sikkert fraserede, levende og indføjte tolkninger af debatterne stimulerer i høj grad læserens interesse og engagement og efterlader et stærkere og tydeligere indtryk end en mere traditionel, oversigtlig fremstilling plejer at gøre. Det er et heldigt heuristisk greb at miljøet optegnes ud fra et bestemt referencepunkt, nemlig den Heiberg som søgte en fællesnævner for sin tids megatrends og en løsning på de problemer der knyttede sig til dem.

Ingen der søger en livfuld, engageret og kundskabsrig indgang til idédebatten i København i første halvdel af det 19. århundrede – herunder denne debats kilder og senere paralleller – bør ignorere *Guldalderens moderne politik*. De to første lange kapitler er rige på teori, genrehistorie og historisk syntese. Herefter forankres gennemgangen direkte i det særligt udvalgte historiske grundmateriale, dvs. Heibergs

1 <http://www.jonstewart.dk/Heiberg,%20Om%20Philosophiens%20Betydning.pdf>, lokaliseret d. 27. januar 2013.

synspunkter og debatten herom. Dette lange stræk af bogen sætter systematisk, kapitel for kapitel, fokus på krisebegrebet, filosofien, politikken, religionen, poesien (dvs. skønlitteraturen), offentlighed og kønsroller, samt historiefilosofi. Bogen afsluttes med en overordnet diskussion af det heibergske projekt og de skildrede tankers og begivenheders mulige budskab til eftertiden.

Bertel Nygaard opfatter *Om Philosophiens Betydning* som eksemplarisk eksponent for en kritisk, progressiv intellektualisme vi stadig kan inspireres og lære af i dag fordi den – netop i sin fjerne, lidt naive variant – hviler direkte på modernitetens grundfjeld og byder på større klarhed og anskuelighed end nutidige artikuleringer af de samme tematikker.

Heiberg var tilhænger af Hegels filosofi og bannerfører for samme i Danmark hvilket klart og målrettet fremgår af *Om Philosophiens Betydning*. Blandt de bærende tankeelementer er Sandheden og Den store Idé, men naturligvis – tro mod forbilledet – på en historisk-dialektisk facon: Den berømte Verdensånd viser og udfolder sig i myriader af former og i tidsmæssigt ordnede systemiske faser der, drevet af konflikter og kriser, afløser hinanden. Hovedretningen er fremad, mod det stadig højere og bedre. Fortidens kulturfrembringelser var imidlertid ikke af den grund dårlige og forkastelige: Ikke blot var den gamle kultur en integreret del af det store sammenhængende skema, den rummede og udsagde også, på sin egen tidsbundne måde, menneskehedens dybe fælles sandheder og idealer, navnlig via særligt noble og ophøjede kanaler og aktiviteter som filosofien, religionen, kunsten og litteraturen.

Indsigten i denne mekanik gennem Hegels filosofi indikerede ifølge Heiberg et højdepunkt i processen, hvilket dog ikke var ensbetydende med at alt nu stod stille i en optimumsituation. Tværtimod, betonedes Heiberg, var samtiden præget af krise, i modsætning til andre perioder med mere stabile systemer. Trængslerne vedrørte såvel religionen og politikken som forholdet mellem disse to sfærer. Den nye middelklasseborger som blev afkrævet en politisk stillingtagen, besad sunde instinkter og potentiale for at danne kerne i et nyt og bedre samfund, men savnede orienteringsevne oven på bortfaldet af de traditionelle normer og hierarkier. Letkøbte, overfladiske, modeprægede holdninger bød sig opportunistisk til og truede med at transformere den latente progressive orden til anarki og tåbelighed. Det kunne gå begge veje. Den rette udvej lå – ikke så overraskende – i selv samme filosofi som havde tilvejebragt denne nye højere indsigt. Filosofien kunne ifølge Heiberg gøre den politiske samtale utvungen, men dog myndig og fornuftig, som Bertel Nygaard opsummerer det i en terminologi der ligger tæt på

Habermas (s. 236). Også inden for religionens og poesiens domæner kunne filosofien, der havde det rationelle og logiske som eneste prøvesten og i øvrigt var åben over for verden, udgøre et pejlepunkt. Heiberg gik så vidt som til at udråbe det såkaldte »læredigt« til litteraturens højeste form. Det kan her ikke undre at andre i samtiden protesterede højlydt.

Bertel Nygaard synes at være på sikker grund når han hævder at krisediagnosen hos Heiberg bærer mindelser om nutidens idédebate og politik, med alt hvad dertil hører af pop, forfladigelse og opportuniste, faciliteret af markedsmekanismer som kun kan skelne mellem forskellige efterspørgselsniveauer, ikke mellem hvad der er sandt og falsk, rigtigt og forkert, smukt og grimt. Markedet levner på den anden side et større spillerum for alsidig udfoldelse end andre kendte rammer for meningsspredning, men lad det ligge. Bogens præsentistiske perspektiv er i udgangspunktet relevant og velanbragt, ikke blot som et tankevækkende element, men også analytisk betragtet. Modernitetens institutioner er strukturelt stabile, men netop derfor, qua strukturer, ladet med spændinger og problemer. Modernitetens krise går aldrig over.

For den således istemmende læser kan det virke paradoksalt at forfatteren ender med at hylde Heiberg for dennes vilje til at tænke i utopiske baner og endda, på allersidste side, som et eksempel til efterfølgelse. Bertel Nygaard accepterer forinden at det »at springe ud som 'heibergianer', viser sig stort set som et umuligt foretagende« (s. 234). Den lidt modvillige erkendelse falder midt i en analyse af hvorfor Heiberg aldrig kom nogen vegne med sit projekt: For det første var problemerne alt for store og indviklede til at Heibergs løsning – der trods den bagvedliggende intellektuelle og retoriske råstyrke, var ret simpel og naiv i sit koncept – overhovedet kunne virke. For det andet var Heiberg ikke en politisk ideolog, fører eller organisator, et naturligt centrum i et kollektiv, men alene »en romantisk poet, der fandt inspiration i den hegelske filosofi« (s. 166). Han savnede en platform hvorfra tanke kunne omsættes til handling.

Men hvis det er rigtigt, hvad adskiller da Heiberg fra så mange andre idealister der har fremført en ræsonnabel kritik og en velment vej til forbedring, men senere indset at denne ikke førte nogen vegne hen? Bertel Nygaard mener at Heiberg led et »tragisk nederlag« (s. 235), en vurdering der i forskellige varianter gentages flere gange i den afsluttende diskussion. Man kan, måske lidt flabet, mene at Heibergs nederlag snarere havde en tragikomisk karakter: Hans ambitiøse »manifest«

sigtede på at tiltrække betalende tilhørere til en senere forelæsningsrække. Det var dermed underlagt den kritiserede markedsgørelse, hvilket naturligvis er en ærlig sag, for ingen kan bjerge sig ud af tidens malstrøm. Skuffende må det imidlertid have været at der ikke kunne sælges billetter nok!

Dette Heibergs forsøg i retning af en politisk praksis via filosofien leder frem til den i indledningen nævnte underliggende dagsorden. Bogen kan læses som en form for forsvar for marxismen idet tankerne i *Om Filosofiens Betydning* optræder som dennes præfigurant. Også andet end kuløren på bogryggen peger i den retning. Heibergs manifest paralleliseres med det mere kendte fra 1848. Det kommunistiske manifest benævnes »mønsterteksten« (s. 47) i løbet af en forbavsende lang gennemgang af manifestet som en særlig mobiliserende genre der i sit manende formsprog foreskriver løsninger og handlingsveje ud af brændende fælles problemer. Bertel Nygaards forsvar for utopien og synet på den utopiske tænkens nederlag som værende tragisk giver i dette lys bedre mening, i det mindste forstår man hvor han vil hen. Ikke desto mindre kan både konklusionen og vejen til denne forekomme problematisk.

Parallellerne til Marx rækker videre end den ydre politisk-litterære stil som manifestet repræsenterer. På s. 102 skildres Heibergs pjece som en pendant til Det kommunistiske manifest med hensyn til forankring i en endnu ikke realiseret, men på grundlag af de objektive omstændigheder i høj grad mulig fremtid. S. 113f tales om Heibergs ønske om ad kritisk reflekterende vej at nå til »politikkens ophævelse«; det samme tema berøres s. 235, nu med direkte reference til Marx (men også Kierkegaard). S. 119ff drøftes spillet hos Heiberg mellem massens og avantgardens rolle. Diskussionen er bred, men Marx forekommer aldrig langt væk, og s. 123 bliver det særlig tydeligt med påstanden om »en påfaldende parallelitet mellem Marx' og Heibergs opfattelser af, hvorledes subjektiviteten måtte dannes«. På s. 179 opfattes samtidige formuleringer fra den modne Heiberg og den unge Marx som indholdsmæssigt kongruente karakteristikker af kapitalismens tomme, abstrakte magt over mennesket.

Disse paralleliseringer indebærer dog ikke at Bertel Nygaard fremstiller det som om Heiberg og Marx mente det samme eller trak på samme hammel i politisk forstand. Det skal også indrømmes at det er legitimt, og i øvrigt ikke en ny øvelse, at påpege den hegelske filosofis vidt forgrenede indflydelser på det 19. århundredes åndelige og politiske liv. Det problematiske ligger et andet sted, eller rettere to andre steder.

For det første er det gådefuldt at der overhovedet er en sådan understrøm i teksten, som nok tigger om at blive læst frem og påpeget, men med større rimelighed kunne have været fremsat eksplicit i stedet for som en halvkvædet vise. Og hvilken betydning skal man lægge i sagen? Jeg opfatter det som et forsøg på en historiserende »normalisering« – en udglattende eller ligefrem apologetisk påpegning af at marxismen har flere affiniteter med andre samtidige strømninger, her eksemplificeret ved den notoriske bedsteborger Heiberg, end man normalt vil vide. Marx bliver på den måde gjort respektabel, men også tandløs.

For det andet fremkalder argumentationsformen den tanke at Bertel Nygaard, selv om han ikke vil springe ud som egentlig tilhænger af Heiberg, forsøger at applicere dennes dialektiske anskuelsesmåde på det behandlede historiske stof. Heiberg og Marx er i så fald i hver deres (delvis overlappende) periode og i hvert deres miljø eksponenter – eller man skulle måske sige fremtrædelsesformer – for den Verdensånd der på en gang udfoldes og er bestandig, og som man får adgang til at begribe via filosofien. Det hele passer lidt for perfekt sammen, og Max Eastmans aforisme rinder i hu: Dialektikken er som en sindslidelse: Man kan umuligt forstå hvad det er før man selv får den, men hvis man så får den, kan man stadig ikke forstå hvad det er, fordi man har den.

Godt ord igen: Den dialektiske tænkemåde er utvivlsomt kommet for at blive om end der vil være delte meninger om forståelsen og vurderingen af den. Men det er som om forfatterens positive syn på Heiberg og dennes tænkemåde stedvis slører hans ellers så skarpe analytiske blik. Heiberg tilbyder en enhedsmodel som sømløst forener det høj-abstrakte med den specifikke virkelighed i alle dennes mangfoldige former. Men en vigtig ting bliver glemt: Det virker ikke. Modellen forbedrer ikke ens mulighed for at forstå tingene rigtigt. Dette gælder ikke kun situationens langsigtede potentiale, dvs. forholdet mellem på den ene side utopien – det ønskelige, men irreelle – og på den anden side den faktisk mulige fremtidige virkelighed. Heller ikke perceptionen og tolkningen af det umiddelbart foreliggende bliver mere sikker af at tænke som Heiberg. Han leverer selv beviserne i sin pjece.

Som Bertel Nygaard rigtigt påpeger, var Heiberg først og fremmest en litterær person. Men med al sin lærdom og kreative evne foretog han på dette felt vurderinger som virker hasarderede, for ikke at sige hen i vejret. Den førnævnte doktrin om læredigtets forrang er ét eksempel. Man forbløffes også over Heibergs opfattelse af forfatteres og nationers placering i de litterære og filosofiske hierarkier. I *Om Philosophiens Betydning* erklærer han at briterne ikke – på hverken det ene eller det an-

det af de to nævnte områder – har noget videre at byde på. Det skyldes deres fladt-kommercielle og pragmatiske indstilling. Således rangerer han Shakespeare under Calderón, en spansk digter der nok er betydningsfuld, men uomtvisteligt hører til i andet geled. Der er ikke kun tale om en national bias eftersom Calderón, som Heiberg havde skrevet doktorafhandling om, fremhæves som toppen af litteraturen uden overhovedet at nævne landsmanden Cervantes.

Den hegelske filosofi kan ikke redde Heiberg ud af disse fejlvurderinger. Sandhed er i høj grad konkret og partikulær og afhænger som sådan ikke af et teoretisk totalsystem der benyttes til at strukturere den med. Bertel Nygaards bog har en ubalance, ikke ved at fokusere på Heibergs system, men ved at omfatte dette med så stor en indlevelse og entusiasme som tilfældet er. Vurderingen af Heiberg som tragisk figur hvis fejlslagne utopi kan opløfte og inspirere i nutiden, forekommer at ramme ved siden af. Sagt kort og forenklet: Så klog var Heiberg heller ikke! Det var ikke nogen tragedie at næsten ingen ville betale for at høre hans forelæsninger. Også de lettere mystiske postulerede valgslægtskaber rundt om manifest-genren er svære at sluge. Men den systematiske analyse af *Om Philosophiens Betydning*, herunder de reaktioner Heibergs standpunkter affødte, er vellykket og lærerig, ikke kun som tidshistorie, men også i forståelsen af guldalderdebatterne som kilde til lærdom om moderne politik i almindelighed.

Jan Pedersen

KNUD KNUDSEN: Dansk fagbevægelses historie frem til 1950, fra arbejdets perspektiv. København 2011, Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelses Historie. 736 s. 299 kr.

Det är ett imponerande forskningsarbete som ligger till grund för Knud Knudsens doktorsavhandling om den danska fackföreningsrörelsens historia fram till mitten av 1900-talet. Avhandlingens omfång (ca 800 sidor med teori- och begreppsbilagan) med dess generösa detaljrikedom och breda samhällsanalys emanerar ur ett mödosamt forskningsarbete som bedrivits av och till under två årtionden. Avhandlingen är en bedrift och ett centralt bidrag till kunskaperna om dansk fackföreningsrörelsens historia. Knudsens angreppssätt och slutsatser behöver därför bli föremål för en ordentlig presentation och prövning.

Knudsens uppgift har varit att skriva en »en bred og generel fremstilling af fagbevægelses historie, der tager udgangspunkt i arbejdet